

KÁRPÁTI KÖRKÉP

Az etnikai és nemzeti kisebbségek léte a Kárpát-medence történeti különlegessége. Ezért a kisebbségi oktatásnak a régió valamennyi országában sajátos fontossága van. Összeállításunk korántsem törekszik teljességre, csupán tükrözni igyekszik azt a közös felismerést, hogy a kisebbségek oktatása valamennyi új demokrácia számára sarkalatos kérdés.

NÉHÁNY ÉSZREVÉTEL

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak érvényesülésével kapcsolatban

A nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó szabályozás alapja az Alkotmányban került megfogalmazásra. Részben, mint emberi jog, másrészről az Alkotmány állampolgári alkotmányos jognak is tekinti a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak biztosítását. Ez kifejeződik abban, hogy mint emberek és állampolgárok rendelkeznek minden jogokkal, amelyek az embernek vele született jogai az élethez, az emberi méltósághoz és a szabadsághoz.

Az Alkotmány 68. §-a külön kiemeli, hogy „a Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának, államalkotó tényezők. A Magyar Köztársaság védelemben részesíti a nemzeti és etnikai kisebbségeket. Biztosítja kollektív részvételüket a közéletben, saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvi oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát.” Kimondja továbbá az Alkotmány, hogy a Magyar Köztársaság törvényei az ország területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek képviseletét biztosítják, és hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek helyi és országos önkormányzatokat hozhatnak létre.

Mindazokat az egyéni és kisebbségi jogokat, amelyek a szóban forgó kisebbségeket hazánkban megilletik – az Országgyűlés előtt már beterjesztett – kisebbségi törvény fogja szabályozni. Érthető hát, hogy e törvény elfogadását minden önkormányzatnak, minden nemzeti és etnikai kisebbségek részéről nagy várakozás előzi meg. A helyi önkormányzatokról szóló törvényben (a továbbiakban: Ötv.) a települési önkormányzatok kötelező feladatai között szerepel, hogy biztosítaniuk kell a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak érvényesülését. A törvény elfogadásáig is azonban számos olyan törvényi szabályozás van már ma is érvényben, amelyek a kisebbségek jogait deklarálják és végrehajtásuk szintén az önkormányzatok kötelessége.

Ahhoz, hogy az önkormányzatok kötelezettségeiknek eleget tegyenek, hogy a kisebbségi jogok biztosítása ellenőrizhető legyen, mindenekelőtt ismerni kell, hogy élnek-e a működési területükön nemzetiségi és etnikai kisebbségek, ismerni kellene területi eloszlásukat, korösszetételüket, de nemcsak helyileg, országos viszonylatban is tudni kellene az előbbi adatokat ahoz, hogy a kisebbségi jogok biztosításához szükséges pénzeszközöket reálisan tervezék meg, osszák el. A kisebbségeknek tehát – ha kisebbségi jogaiikkal élni akarnak – ki kellene nyilvánítaniuk, hogy mely nemzetiségi vagy etnikai kisebbség tagjainak tekintik magukat.

A nemzeti és etnikai kisebbségek többsége azonban elzárkózik mindenféle regisztrációtól. Ezt tükröz a mellékelt táblázatok közötti különbségek, amelyek egrészt különböző időpontban történt népszámlálási adatok között, másrészt a népszámlálási adatok és a kisebb-

ségek becsült adatai között, továbbá a népszámlálási adatok és a nemzetiségekre vonatkozó oktatási statisztikák között vannak (lásd az I–III. táblázatokat).

Az adatok részletes elemzése nem célja e dolgozatnak, ezért csupán néhányat emelek ki annak illusztrálására, milyen meghökkentően nagyok az eltérések egy-egy nemzeti vagy etnikai kisebbségekhez tartozást vállaló és az adott kisebbségek, képviselők becsült adatai között. Az 1990-es népszámlálás alkalmával például 30.825-en vallották magukat német, 10.459-en szlovák, 10.740-en román nemzetiségűnek, szemben azzal, hogy a képviselőik számukat sorrendben 200–220 ezerre, 100–110 ezerre, illetve az utóbbiakat 25 ezer főre becsülték. Hasonló eltérés van a többi nemzetiségnél is. Meglepő különbségek vannak a népszámlálási adatok és az iskolai statisztikák között is. Az 1990. évi népszámlálás és az 1990-es oktatási statisztika mintha nem is ugyanabban az országban készült volna (lásd I. táblázat).

I. TÁBLA

Nemzetiségi gyerekek a népszámlálás és az oktatási statisztika szerint, 1990

	Népszámlálás*	Oktatási statisztika**
Német	3.726 fő	31.439 fő
Szlovák	712 fő	6.551 fő
Román	1.396 fő	1.009 fő

** 0–14 éves korú népesség

* Nemzetiségi tannyelvű, kétnyelvű és nemzetiségi nyelvet oktató iskolákban tanuló gyerekek száma

Az arányokban és abszolút számokban is a legnagyobb eltérés – és a legnagyobb bizonytalanság – a cigányok számában van. Ugyanis a szóban forgó népszámláláskor 142.683 fő vallotta magát cigány nemzetiségűnek, ugyanakkor a III. táblázat szerint a becsült számuk 400–600 ezer, de gyakori az olyan nyilatkozat vezető személyiségek részéről (cigányoktól és nem cigányoktól egyaránt), hogy a cigányok száma 1.000.000 fölött van.

II. TÁBLA

A népesség anyanyelv szerint, 1949–1990

Anyanyelv	1949	1960	1970	1980	1990
Magyar	9.076.041	9.786.038	10.166.237	10.579.898	10.222.529
Német	22.455	50.765	35.594	31.231	37.511
Szlovák	25.988	30.690	21.176	15.054	12.745
Román	14.713	15.787	12.624	10.141	8.730
Horvát	20.423	33.014	21.855	20.484	17.577
Szerb	5.158	4.583	7.989	3.426	2.953
Szlovén	4.473	–	4.205	3.142	2.627
Cigány	21.387	25.633	34.957	27.915	48.072
Egyéb	14.161	14.535	17.462	17.172	22.079
Összesen	9.204.799	9.961.044	10.322.099	10.709.463	1.374.823

Forrás: a megfelelő évek Népszámlálás-kötetei

A II. táblát tanulmányozva az is megállapítható, hogy az egyes népszámlálási adatok olyan nagy ingadozást mutatnak 1949–1990 között, ami semmi mással nem magyarázható, mint szubjektív tényezőkkel, vagyis a kisebbségek feltehetően attól függően is változtatták a nézetüket, hogy milyen volt a pillanatnyi politikai léggör, kedvező-e számukra, ha vállalják anyanyelüköt, nemzetiségiüköt, vagy úgy érezték sokan, jobb, ha letagadják azt. Ilyen helyzetben nem csoda, hogy napvilágot látnak néha elköpesszéten túlzott becslések, a

nemzeti és etnikai kisebbségek számára, társadalmi struktúrájára stb. vonatkozóan. Ennek a tarthatatlan állapotnak kívánt véget vetni az a KSH irányította tanácsi minősítés, amely dr. Hoóz István módszerével (származási és nyelvtudási ismérvek kombinálásával) mérte fel 1980-ban a nemzetiségek számát.

III. TÁBLA

A Magyarországon élő nemzeti és etnikai kisebbségek becsült létszámról

Kisebbségek	Létszám
Cigány	400–600.000
Német	200–220.000
Szlovák	100–110.000
Horvát	80–90.000
Román	25.000
Lengyel	10.000
Székely	5.000
Szlovén	5.000
Bolgár	3.000
Görög	2.500–3.000
Örmény	1.500
Ukrán	451
Ukrán és ruszin	1.000
Összesen	1,033.000–1,173.000

A cigányság vonatkozásában viszont jobb módszer hiányában mind az 1971. évi Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézetének a felmérésekor – amelyet Kemény István vezetett –, mind a mindenkorai tanácsi számbavételek alkalmával „azt tekintették cigánynak, akit a környezete annak tart”. Bár ezekkel a módszerekkel történt felmérések valószínű, hogy a népszámlálási adatokhoz és a minden alapot nélkülöző becslésekhez képest is reálisabb képet adtak a valóságról, ma mégsem alkalmazhatók, mivel minden módszer ellenkezik az alapvető emberi jogokkal, miszerint valamely nemzeti és etnikai csoporthoz, kisebbséghez való tartozás vállalása és kinyilvánítása az egyén kizártlagos és elidegeníthetetlen joga.

Ha következetesek akarunk maradni, akkor a népszámlálási adatokat mint tényt kellene elfogadni. Ezzel szemben a Nemzeti és Etnikai Hivatal is becsült adatokkal dolgozik. Maradt tehát a bizonytalanság, vagyis hogy sem az önkormányzatok, sem a kisebbségek nem ismerik pontosan a nemzeti és etnikai kisebbségek számát. A becsült adatok használata azon túl, hogy egy bizonytalanságot teremt, azért is veszélyes, mert elméletileg bármikor anyagi és politikai zsarolásra, szándékos félretájékoztatásra, alaptalan vádaskodásra is alkalmas. A továbbiakban ennek a bizonytalanságnak a következményeire szeretném felhívni a figyelmet néhány példán keresztül.

A kisebbségek képviselétét a választásokról szóló törvény biztosítja, miszerint a képviselők és a polgármesterek általános választásának alkalmával a kisebbségek független listát is állíthatnak. Ez lehetőséget teremt számukra a mandátumhoz jutáshoz ott is, ahol az etnika és nemzetiségi lakosság a településen szétszórtan él. A kisebbségi jogok érvényesülése érdekében rendelkezik az Ötv. a kisebbségek szószólójáról is. Miszerint a szóban forgó választások alkalmával a nemzeti és etnikai kisebbségek legtöbb szavazatot kapott jelöltje kisebbségének szószólójává válik. Jogait a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvény fogja szabályozni. Vagyis ahhoz, hogy egy településen az ott élő kisebbségeknek szószólója legyen a helyi képviselőtestületben, legalább kisebbségi listát kellett állítani, s ha a kevés szavazat hiányában képviselőt nem is, de legalább szószólót választottak, aki képviseli az őt megválasztó kisebbség érdekeit. Ahol még szószóló sincs, ott természetes, hogy a helyi önkormányzati testületi ülésen a kisebbségekről nélkülik döntenek.

A valóság az, hogy sok településen főképpen a cigány kisebbségek nem éltek ezzel a választási jogukkal, ezért nincs szószólójuk a helyi testületben. Például a volt tanácsi felmérések szerint közel 2.000 településen él cigány etnikumú lakosság és csupán 72 településen választottak képviselőt maguk közül. Valamivel több a szószólók száma, de ez is elenyésző. Mivel nem ismert pontosan a nemzeti és etnikai kisebbségek száma és területi eloszlása, azt sem lehet tudni, hogy hol és miért nem éltek az előbbi jogakkal.

Az okok a következők lehetnek. Egy-egy településen élő nemzeti és etnikai kisebbség megbízik a helyi képviselő-jelöltekben és nem tartotta szükségesnek, hogy saját érdekuikben külön képviselőt jelöljenek, esetleg nem is találtak arra alkalmas személyt.

Vannak olyan települések, ahol a kívülről nemzeti vagy etnikai kisebbségnek ismert lakosság nem tartja magát kisebbségeinek. Ismét elsőszorban a cigányokra hivatkozom, akik közül a magyar cigányok jelentős része, aik nemcsak nyelvben, hanem kultúrában, életmódban is asszimilálódottak környezetükhez, tiltakozik az ellen, hogy cigányként tartásuk őket számon. De vannak ilyenek a nemzetiségek között is, ahol az elmagyarosodott szlovákok, németek és mások már csak magyarnak vallják magukat. Gyakorlatilag, ahol a helyi kisebbség nem vállalja, illetve nem nyilvánítja ki egy kisebbségi csoporthoz való tartozását, ott az önkormányzat azt nem erőszakolhatja rá senkire. Az ilyen irányú erőszak ugyanúgy árt azoknak, akikre irányul, mint az asszimiláció erőltetése. Mindkét magatartás sérti az egyéni szabadságjogokat.

Azokon a településeken nem volt értelme külön kisebbségi képviselőt, illetve szószólót választani, ahol lakosságon belüli arányok miatt úgy is a nemzetiségi lakosság közül került ki többségük. Tény, hogy az érintett kisebbségek magatartásának ismerete nélkül csak nagy bizonytalansággal vonhatunk le többé-kevésbé általánosítható következtetéseket.

A kisebbségi önkormányzás egyik lehetséges formája a településrész önkormányzás. Vannak olyan települések, ahol a kisebbségi lakosság a településen belül egy településrészben lakónegyedbe tömörülve önálló közösséget alkot, sajátos érdekeik, problémáik vannak, amelyek csak a településrészben élőket érintik. Az Ötv. lehetőséget ad arra, hogy ha a lakóhelyi közösség ezt kezdeményezi, településrész önkormányzat alakítható. A helyi önkormányzat egyes hatásköreit, feladatait átruházzatja a településrész önkormányzatra. Anyagi eszközöket adhat át részükre, vagyis bizonyos kérdésekben kisebbségi önkormányzást biztosíthat. Meglepő és érthetetlen, hogy az Ötv. hatálybalépése óta egyetlen településen sem éltek a kisebbségek ezzel a jogukkal. Ismét csak találghatnánk, hogy miért? Ugyanis a várvá-várt törvény legnagyobb újdonsága a korábbi állapotokhoz képest, hogy lehetőséget ad a kisebbségi önkormányzatok megalakítására. Ennek egyik változatára, a települési önkormányzásra eddig is volt lehetőség. Miért nem használták ki? Legalább már lennének tapasztalataink.

Bonyolultabb a helyzet olyan esetekben, amikor az egyenlő jog nem jelent egyenlő lehetőséget a jog alanyai számára. Ismert, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek jogait szabályozó törvénytervezet nem tesz különbséget a nemzetiségek és az etnikumok között. Ebben a szellemben készült a hatásköri törvény is. E törvény az önkormányzatok kötelező feladatává teszi a nemzetiségi és etnikai kisebbségek által lakott településeken a nemzetiségi óvoda, alapfokú iskola és diákokthoni ellátás biztosítását. Mivel ez kötelező feladat, és mivel a nemzetiségi és etnikai kisebbségek oktatását biztosító intézmények fenntartása többletkiadást jelent a nemzeti oktatási intézményekhez képest, ezért ezek fenntartása érdekében az Országgyűlés úgy döntött, hogy az állam a költségvetésen keresztül normatív támogatással is hozzájárul a helyi önkormányzatok költségvetéséhez.

A törvény megjelenését követően a kiegészítő állami hozzájárulás igénybevételének a feltétele a nemzetiségi óvodai oktatáshoz az volt, hogy a gyermekek önkormányzati nemzetiségi óvodában (óvodai csoportban) a nemzetiségi óvodai programban foglaltakat anyanyelven, illetve két nyelven sajátítás el.

A szóban forgó törvény hatálybalépését követően kiderült, hogy a legnagyobb lélekszámú kisebbség, a cigány etnikum, kimerad ebből a támogatásból, mert a nemzetiségekkel szemben nekik sem nemzetiségi iskoláik, sem nemzetiségi tantervük, sem tankönyvük nincsen. Ugyanakkor a cigány gyermekek eredményesebb oktatása érdekében nagyon nagy szükség lenne arra, hogy azok az óvodák, iskolák, ahol szociális, etnikai és nyelvi problémákkal küszködő kisgyermekekkel foglalkoznak, a plusz feladatok ellátásához plusz anyagi eszközök is kapjanak. Ezt felismerve született meg a döntés, miszerint a szóban forgó kiegészítő állami hozzájárulás igényelhető – az előbbiekből már felsoroltakon túlmenően – cigány gyermekek oktatásához is. A gondot az okozza, hogy nem csak a cigány gyermekeknek van szükségük felzárkóztató képzésre, hanem más rétegek gyermekeinek is. A rendelkezés sérti az állampolgári jogegyenlőség elvét, mivel az azonos helyzetű, nem cigány kisgyermekek felzárkóztatását nem támogatja. Sok helyen tehát azért nem igénylik a támogatást, mert úgymond nem akarják megsérteni a cigányokat, vagy mert nem akarják kirekeszteni a nem cigány, de oktatási szempontból hátrányos helyzetű kisgyermekeket.

Sok félreérthető és elégedetlenség forrása, hogy mivel sokan nem ismerik az önkormányzati gazdálkodás sajátosságát, kifogásolják a nemzeti és etnikai kisebbségek gyermekei után igényelhető normatív támogatást, az önkormányzat nem adja tovább az arra jogosult óvodának, iskolának. Az önkormányzati gazdálkodás sajátossága, hogy normatív bevételeit, felhasználási kötöttség nélkül használhatja fel, azokkal szabadon gazdálkodhat. Kötelezettsége arra vonatkozik ebben az esetben, hogy ha igényelt támogatást, akkor biztosítania kell a feladat ellátását. A normatív támogatás összege azonos az ország egész területén, ugyanakkor a feladatok ellátása településenként, intézményenként is változó. Amíg az egyik helyen a normatív támogatás összegénél kevesebből is megoldható a feladat, másutt az önkormányzatnak még más forrásából ki is kell egészítenie azt. A feladatok ellátásának pénzügyi ellenőrzésére csak a Számvévőszék jogosult. A feladatok ellátását viszont a kisebbségek személyesen vagy érdekképviseleti szerveken keresztül igényelhetik, illetve ellenőrizhetik.

A kisebbségi törvény elfogadását követően érdemes lenne visszatérni azokra a várható problémákra, amelyeket az okoz, hogy a cigányságnak a nemzeti kisebbségekhez képest sok tekintetben külön érdekeik vannak, más feltételekkel rendelkeznek, amit a kisebbségi törvény nem vesz figyelembe.

Kozák Istvánné

NEMZETISÉGI OKTATÁSÜGY MAGYARORSZÁGON

A magyar társadalomban végbemenő változások a hazánkban élő nemzetiségekre is hatottak. Hangsúlyozottabban kerültek felszínre a nemzetiségi nevelő-oktató munka hiányosságai, és egyértelműen fogalmazódtak meg a fejlesztéshez, a nemzetiségek nyelvénnek fenntartásához szükséges alapvető igények, a nemzetiségi nyelv eredeti pozícióinak visszaállítása a nemzetiségi iskolákban. Mindezek indokolják e téma teljes körű áttekintését és a fejlesztés irányainak meghatározását.

Intézmények

A nemzetiségi nevelő-oktató intézmények sajátos célját és feladatát az intézmények megalakulásával egyidőben határozták meg. Ezek a következők: a nemzetiségi nyelv hatásos oktatása; a nemzetiségi tudat fejlesztése; a kétnyelvűség készségének kialakítása; a nemzetiségi nyelven való